

L'art de pochoir

Vele vooraanstaande twintigste-eeuwse kunstenaars kozen voor de reproducties van hun werk soms voor de pochoirtechniek. Zij deden dit omdat op die manier het origineel het meest benaderd werd. Alle reden dus voor enige uitleg over deze unieke reproductiemethode.

TEKST: DRS. PAUL ZWARTKRUIS

Iedereen kent de vele kleurrijke prenten die Kees van Dongen (1877-1968) vervaardigde om het werk van beroemde Franse schrijvers te illustreren. Voor alle zes boeken waarvoor Van Dongen tussen 1918 en 1931 tekeningen, gravures en aquarellen maakte, koos hij voor de pochoirtechniek als meest geschikte reproductiemethode. Zo worden in 'Conte de 1001 nuits', 'Les plus beaux contes de Kipling', 'Venise seuil des eaux', 'La Garçonne', 'La Parisienne' en 'Deauville' 75 kleurrijke pochoirs aangetroffen.

Vele kunstenaars

Het kostbaarste kunstenaarsboek van de twintigste eeuw, 'livre d'artiste', dat Henri Matisse (1869-1954) op 74-jarige leeftijd vanaf zijn ziekbed vervaardigde, bestaat volledig uit pochoirs. De prachtige knipseltekeningen die Matisse als boek door Tériade liet uitgeven, kreeg als titel 'Jazz'. Het verscheen echter pas nadat Matisse drie jaar lang had gezocht naar de meest geschikte reproductiemethode. Zowel de lithografische, de kleurets- of de houtsnedeversies bevielen Matisse niet. Hij gaf pas toestemming tot publicatie aan Tériade toen hij de pochoirversie van het atelier Edmond Vairel onder ogen had gekregen. Eindelijk zag Matisse de kleuren terug

van zijn favoriete gouacheverf (Linel), die hij gebruikte bij zijn knipselcollages. Het complete boek 'Jazz', bestaande uit twintig pochoirs en verschenen in een oplage van 370 stuks, brengt inmiddels € 600.000 op.

Ook Pablo Picasso (1881-1973) koos ruim tweehonderd keer voor de pochoirmethode, zowel aan het begin als aan het eind van zijn loopbaan. In 1920 gaf Paul Rosenberg, onder de titel 'Tricorne', een boek uit met 31 pochoirs van Picasso's kostuumontwerpen, die hij maakte voor de Ballets Russes. Aan het eind van zijn carrière liet Picasso acht portfolio's met pochoirs op groot formaat maken door het atelier Daniel Jacomet (1894-1966). Picasso wilde het werk uit zijn beginperiode zo goed mogelijk aan het nageslacht tonen. Zo bestaat bijvoorbeeld de map 'Les Bleus de Barcelone' uit twaalf voorstellingen die hij op achttienjarige leeftijd maakte. Bij het verschijnen van de portfolio was hij zelf inmiddels 83 jaar. Naast Van Dongen, Matisse en Picasso, maakten ook vele andere vooraanstaande kunstenaars en illustratoren uit de vorige eeuw, zoals Braque, Chagall, Delaunay, Derain, Dufy, Laurencin, Léger, Miró, Modigliani, Mondriaan, Rouault, Utrillo, Villon en De Vlaminck gebruik van de pochoir als methode om reproducties te laten

vervaardigen die zo dicht mogelijk het originele werk benaderden. Alle reden dus voor wat meer uitleg over het begrip pochoir. Voor een goed begrip: het woord pochoir wordt zowel gebruikt voor de techniek van de vervaardiging, als voor de reproductie zelf.

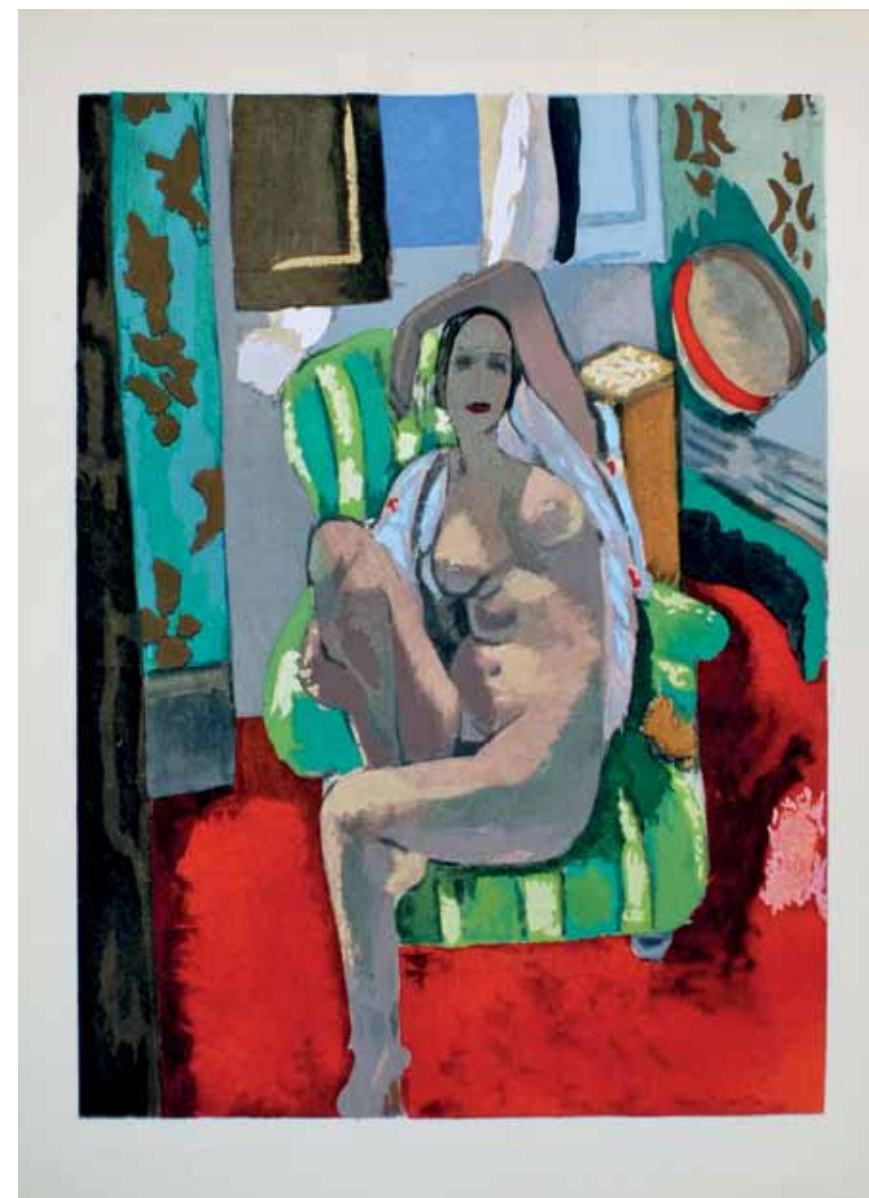
De techniek

Het is dus een van de grafische technieken om een kunstwerk te reproduceren, maar zowel de methode als het resultaat verschillen aanzienlijk van steendruk, ets of houtsnede. Bij de pochoirtechniek worden in een atelier door de medewerkers, 'coloristes' genaamd, handmatig allerlei verfsoorten, zoals waterverf, gouache en pastelkrijt, alsmede goud- of zilverfolie, op een papieren ondergrond aangebracht. Dit inkleuren gebeurt met behulp van 'patrons', die ook wel sjablonen, templates, mallen of stencils worden genoemd. 'Patrons' zijn negatieven die uitgesneden worden uit ultralicht metaalfolie. De 'maître colorist' beslist op basis van zijn analyse van de compositie, hoeveel en in welke vorm er 'patrons' voor een bepaald kunstwerk moeten worden gesneden. Deze worden vervolgens in een van tevoren bepaalde volgorde en plaats op het papier gelegd, waarna met allerlei kwasten, borstels, verfrollers, tampons en sponsjes, de verfsoorten worden aangebracht. Dit wordt net zolang gedaan tot het eindresultaat zoveel mogelijk overeenkomt met het origineel. Soms waren wel veertig tot honderd 'patrons' nodig om één pochoir te maken. Het was een zeer kostbare, arbeidsintensieve en daarom, gezien de ontwikkeling van de naoorlogse lonen, tot uitsterven gedoemde techniek. Gelukkig zijn er nog vele duizenden prachtige pochoirs bewaard gebleven in de collecties van musea of verzamelaars.

Iedere pochoir is uniek, al zijn de verschillen tussen opeenvolgende pochoirs uit eenzelfde serie door het enorme vakmanschap van de ateliermedewerkers nauwelijks te ontdekken. Vergelijken met andere reproductietechnieken is de levendigheid van de kleuren het meest opvallende kenmerk van de pochoir. Ze zijn daardoor helderder dan bijvoorbeeld een litho of een zeefdruk, omdat de verf er driedimensionaal opgelegd is, in plaatst van erop gedrukt.

Parijs als centrum

Het fenomeen pochoir is een typisch Franse aanlegenschap, sterker nog, een vrijwel exclusief Parijs' fenomeen. Hoe komt dat? Daar zijn verschillende redenen voor aan te voeren. In Parijs heerste het juiste culturele klimaat waarin kunst en literatuur gedijden. Er was van oudsher een bibliotheek cultuur. Kunstenaars uit heel Europa trokken naar Parijs, een stad met een magische aantrekkingskracht, waar het allemaal gebeur-

Soms waren wel veertig tot honderd 'patrons' nodig om één pochoir te maken. Het was een zeer kostbare, arbeidsintensieve en daarom, gezien de ontwikkeling van de naoorlogse lonen, tot uitsterven gedoemde techniek.

de. Daarnaast kende Parijs in het begin van de twintigste eeuw een grote welvaart, waarvan de extravagante mode een zichtbaar teken was. Er verschenen tientallen modemagazines. Om de concurrentie het hoofd te kunnen bieden trok een aantal tijdschriften, waaronder de 'Gazette du Bon Ton', 'Mode et Manières d'aujourd'hui' en 'Monsieur', bekende illustratoren aan, zoals Janine Aghion, Leon Bakst, George Barbier, Paul Bécot, Albert Dubout, Edouard Halouze,

boven
Henri Matisse (1869-1954): 'Odalisque'.
Pochoir uit 1929.

boven
André Derain, (1880-1954): 'Paysage à l'arbre bleu'. Pochoir 1959.

onder
Marguerite Beauzée-Reynaud,
De 32 fasen van een kunstwerk.
(Bloemstuk 'Les roses', van Marguerite
Beauzée-Reynaud). Bron: illustratie
in het boek van Saudé. Te zien zijn
drie tussenfasen, na resp. 5, 10 en 25
bewerkingen met 'patrons'. Tenslotte
de eindfase, na 32 'patrons'.

Ook Pablo Picasso koos ruim tweehonderd keer voor de pochoir-methode, zowel aan het begin als aan het eind van zijn loopbaan.

MEER WETEN

Lezen

Mode en Art Deco: www.panteek.com/pochoir.htm
Het complete handboek van Sauté: digitalgallery.nypl.org/nypldigital/dgkeysearchresult.cfm?parent_id=1045088&word
Henri Matisse, alle pochoirs uit het boek 'Jazz': www.georgetownframeshoppe.com/henri_matisse_jazz.html

Bezoeken

Galleries met pochoirs:
Renssen Art Gallery
Nieuwe Spiegelstraat 44
Amsterdam
www.rensen-art.com
Kunst en Boek
Minrebroederstraat 8
Utrecht
www.kunst-en-boek.nl

boven

Uit Picasso Vingt pochoirs, 1955, planche 16, 'Chat tenant dans sa gueule un oiseau', 66/200. Deze is te zien bij Renssen Art Gallery in Amsterdam.

Georges Lepape, Umberto Brunelleschi, André Dignimont, Paul Iribe, André Marty en Sylvain Sauvage. Zij illustreerden met fraaie tekeningen de dames- en herenmode en deze creaties vielen extra op door ophoging met pochoirs ('rehaussé au pochoir').

Er was in Frankrijk ook voldoende kennis van de techniek. De pochoirpionier Jean Sauté schreef in 1925 een handleiding met de titel: 'Traité d'enluminure d'art au pochoir', (Verhandeling over de verluchting van kunst met behulp van pochoirs). Daarin maakte hij met talloze voorbeelden, illustraties en technische details, het productieproces inzichtelijk. Door in boekvorm zijn 'knowhow' aan ieder die dat wilde ter beschikking te stellen, maakte hij het mogelijk dat er in Parijs wel vijftig ateliers van de grond kwamen. Op het hoogtepunt, de art-decoperiode, waren er wel zeshonderd medewerkers in deze branche werkzaam. Enkele ateliers legden zich geheel toe op kunstreproducties, zoals de ateliers van Jean Sauté, Edmond Vairel, Guy Spitzer en vooral het familiebedrijf Daniel Jacomet. Dit laatste maakte vanaf 1902 maar liefst 586 producties met pochoirs. Uitgaande van een gemiddelde oplage van driehonderd stuks, produceerde dit atelier alleen al ruim 175.000 pochoirs.

Arbeidsintensief en kostbaar

De periode waarin pochoirs gemaakt werden,

liep van begin 1900 tot medio de jaren '60, met als hoogtepunt de jaren '30. De productie van pochoirs was kostbaar en arbeidsintensief. Het vergde ruim een maand om van het originele kunstwerk een verkleining te maken, 'patrons' te snijden en verfexperimenten te doen. Vervolgens werd er een drukproef gemaakt, die aan de kunstenaar ter goedkeuring werd voorgelegd. Voor een gemiddelde productie van driehonderd exemplaren was bovendien nog twee maanden nodig. De omstandigheden waaronder de meest fantastische producties tot stand kwamen waren uiterst primitief. Langzaam maar zeker werd de pochoirtechniek verdrongen door andere, vooral op fotografische technieken berustende, reproductiemethoden, zoals de zeefdruk.

Mocht u meer willen weten over pochoirs, dan verwijst ik u naar nevenstaande sites. Maar u kunt deze kunstwerken ook in het echt bekijken. Vorig jaar hield de Renssen Art Gallery in de Nieuwe Spiegelstraat in Amsterdam een tentoonstelling onder de titel: 'Hommage à Picasso', waar maar liefst vijftig pochoirs van Picasso te zien waren. Deze werden merendeels verkocht aan verzamelaars uit de hele wereld. Momenteel bereidt de galerie een nieuwe pochoirtentoonstelling voor, met als titel: 'Hommage à Picasso II'. Deze zal vanaf de manifestatie Spiegelkwartier OPEN in het weekend van 29/30 september te zien zijn.